

**DE GESCHIEDENIS VAN DEN
TOREN VAN DREMPT
EN ZIJN BETEKENIS VOOR
DE GEMEENTE
DOOR**

G. HULSMAN

HERV. PREDIKANT

**HERINNERING
AAN DE PLECHTIGE OVERDRACHT VAN DEN
TORENAAN DE BURGERLIJKE GEMEENTE OP
ZATERDAG 2 SEPT. 1939**

Prijs 25 cent.

De opbrengst is voor het
Torenfonds, dat nog altijd een
klein tekort heeft.

In dankbare herinnering opgedragen aan

HET EERE-COMITÉ

Mr. S. BARON VAN HEEMSTRA, Commissaris van H.M. de Koningin in de Provincie Gelderland, Arnhem.

J. I. CORDES, Burgemeester van de Gemeente Hummelo en Keppel, Laag-Keppel.

J. BARBAS, Hervormd Predikant, Secretaris van het Prov. Kerkbestuur van Gelderland, Hengelo (G.)

G. GROENEBOER, Hervormd Predikant, Praeses van het Class. Bestuur van Zutphen, Doetinchem.

W. H. WALVAART, Hervormd Predikant, Scriba van het Class. Bestuur van Zutphen, Doesburg.

Jhr. Mr. A. H. MARTENS VAN SEVENHOVEN, Voorzitter der Prov. Geldersche Archeologische Commissie, Arnhem.

Mr. J. P. COOPS, Voorzitter van de Volks-universiteit te Doetinchem, Groot-Zande bij Laag-Keppel.

Dr. B. J. WESTERBEEK VAN EERTEN, Secretaris Oudheidkundige Vereeniging „De Graafschap”, Hummelo.

M. F. D. E. HORST, Notaris, Voorzitter Ver. voor Vreemdelingenverkeer, Doesburg.

C. MISSET, Redacteur en Uitgever van de Graafschap-bode, Doetinchem.

Douairière VAN SCHUYLENBURCH VAN BOMMENEDE geb. Jonkvrouwe **DE GEER**, Kasteel Ulenpas, Hoog-Keppel.

Douairière E. BARONESSE VAN PALLANDT geb. del **COURT VAN KRIMPEN**, Laag-Keppel.

J. H. VAN HEEK, Kasteel Bergh, 's Heerenberg.

Toespraak op 2 September 1939 bij gelegenheid van den overdracht van den Toren van Drempt aan de Burgerlijke Gemeente.

De geschiedenis van den Toren en zijn beteekenis
voor de Gemeente.

M.H. Het is een heel ding om oud te worden en langzamerhand de gebreken van den ouderdom te moeten gevoelen.

Het is een heel ding, als men bemerkt, dat men niet zoo goed meer kan zien en niet zoo zuiver meer kan hooren, als men bespeurt, dat de stem zwakker gaat worden en dat men niet meer kan doen, wat men in de dagen van zijn kracht heeft kunnen doen, als men niet geheel meer meester is over de faculteiten van het lichaam en den geest. De Prediker heeft aan deze ervaring de classieke uitdrukking gegeven toen hij sprak van de dagen des ouderdoms. „wanneer zij, die door de vensteren zien verduisterd zullen worden en wanneer de twee deuren van de straat gesloten zullen worden. wanneer de sterke mannen zich zullen krommen en de wachters des huizes zullen beginnen te beven.”

Doch, dat is nu eenmaal zoo.

Dat is het lot hetwelk ons allen en al wat aardsch is, bereid is. Wij gaan voorbij.

Het is zooals de dichter heeft gezegd:

„Opgaen, blinken

En verzinken

Is het lot van ieder dag

En wij allen

Moeten vallen,

Wie het licht bestralen mag”.

Dat geldt ook van gebouwen. Dat geldt ook van den sterken Toren van Drempt. Drempt is een oudGermaansche Saksische nederzetting, uit het begin van onze jaartelling, toen de Romeinen en Germanen hier streeden om de oppermacht. De naam schijnt van Latijn- schen oorsprong te zijn. De naam was oorspronkelijk

Tremethe en dit Tremethe was weer een verbastering van Termethe en in dit Termethe is, naar mij bekend werd uit de Encyclopedie „Nomina Geographica Neerlandica“, de stamklank bewaard van het Grieksche „ter ma““, of het Latijnsche „terminus“, dat is doel of eindpunt. De uitgang „the“ hangt weer samen met het Indogermaansch „tio“, dat doelt op een collectief, een gemeenschap. De bedoeling schijnt geweest te zijn, dat dit plekje was het eindpunt van den Rijnduin, van de heuvelrij die liep over Winterswijk, Lichtenvoorde, Aalten, Zelhem en Hoog-Keppel en die voerde naar Doesburg, dat in die dagen geheel in het water lag, en van Doesburg naar de Veluwe en het Gooi. Het is later het eindpunt van den z.g. Hessenweg geworden, den weg, dien de Duitsche kooplieden volgden, om hun goederen van Westphalen naar Holland te kunnen brengen. Drempt is dus een oud plekje geweest, waar Saksen woonden, d.w.z. de menschen die vervaarlijk waren in den strijd, die als symbool van hun strijdlust een saks, een „saks“, een zeis voerden, waarmede een scherp wapen werd bedoeld.

Het waren woeste horden, die hier zich gevestigd hadden, maar het zou anders worden. Ook de meest ongebreidelde natuur kan bedwongen worden door het Evangelie en de tijd zou aanbreken, dat in deze streken het Christendom zou doordringen. Het is vooral Keizer Karel de Groote geweest, die in de 9de eeuw na Christus de stammen, die hier woonden, met geweld tot het Christendom wist te brengen. De groote Keizer resideerde op het Valkhof in Nijmegen, waarvan wij de ruïnes nog bezitten en van hieruit begon hij het werk der Christianisatie. Het is vooral een Bisschop Ludgerus geweest, die vanuit Utrecht zijn zendelingen opdroeg in deze streken te gaan werken. En zoo is hier in die dagen een Christelijke Gemeente ontstaan. Men zal oorspronkelijk wel in een houten kerkje zijn te samen gekomen, doch al spoedig heeft men hier een basiliek gebouwd met een zeldzaam mooien massieven Toren. Een inscriptie in de kerk zegt: „Volgens de overlevering heeft Keizer Karel de Groote deze kerk gebouwd in de negende eeuw na Christus“.

Men heeft er lang aan getwijfeld. Men heeft gemeend; dat in de dagen van den grooten Keizer slechts een

kapelletje zou gebouwd zijn en dat later, twee of drie eeuwen later, op deze gewijde plek een zwaar steenen gebouw zou verrezen zijn. Ook Monumentenzorg meent een stichting te moeten aannemen ongeveer omtrent 1100.

Ik heb de laatste maanden veel studie gemaakt van deze quaestie en ik begin hoe langer hoe meer over te hellen tot de overtuiging, dat we inderdaad hier te doen hebben met een bouwwerk uit den tijd van den grooten Keizer.

Ik zou de volgende argumenten willen aanvoeren. Daar is vooreerst de traditie. Goethe zegt van de traditie:

„Ein goldner Born
In welchem ich mich bade
Ist Ueberlieferung
Ist Gnade.“

Daar is aanleiding aan de traditie groote waarde te hechten. Het is zoo dikwijls gebleken dat de traditie het tenslotte bij het rechte eind had. Prof. Eerdmans heeft dit aangetoond ten opzichte van het Oude Testament, doch het zal telkens bij historische vraagstukken opgemerkt worden. Zoo is er waarde te hechten aan de gangbare meening, dat Karel de Groote dezen Toren kan gesticht hebben. Daar hebben we verder de beeldjes in het voetstuk van den Toren. Het is duidelijk dat het eerre beeld een Keizer wil voorstellen. De scepter en de kroon getuigen daarvan. Als de Keizer niet de stichter was geweest, hoe zou men er dan toe gekomen zijn, zijn beeld hier te plaatsen? Zijn beeld ontbreekt toch in alle kerken die in de middeleeuwen hier gebouwd zijn. Daar is verder een charter van Keizer Otto III uit het jaar 996 waarbij Olburgen, en daartoe hoorde Drempt in die dagen, ontnomen werd aan Graaf Balderik en zijn gemalin Adela en werd toegewezen aan het klooster te Elten. Zulk een toewijzing krijgt alleen waarde als men mag aannemen, dat er in deze gemeente een gevestigde parochie werd gevonden. Dan is er verder de stijl van het voetstuk van den Toren. Deze is zuiver Romaansch. Er is geen lijn van Gothiek in te vinden en als men bedenkt, dat de kerk van Zutphen, de St. Walburgkerk, gebouwd in 1059, in Gothischen stijl is opgetrokken. dan moet een Toren als

onze Toren, geheel Romaansch van constructie, zeker een paar eeuwen ouder zijn. Het zijn alle degelijke argumenten om aan te mogen nemen, dat we hier te doen hebben met een heel ouden Toren, mogelijk den oudsten Toren van ons land en dat 1000 jaren van dezen Toren op ons neerzien. En ten allerlaatste heeft men nog een bewijs van hoogen ouderdom in den Sarcophaag, die thans terzijde van de toren is gelegd doch die was ingebouwd als talisman in de ingangspoort van den Toren met het doel het gebouw tegen gevaren te beschermen

Hoe het zij, wij hebben hier te doen met een merk- waardig cultuurmonument. De Toren is oud. „Monumentenzorg ' zegt: „Reeds het materiaal dat gebruikt werd, tufsteen uit den Eifel langs den Rijn aangevoerd, getuigt van hoogen ouderdom" en dan volgt: „De vormentaal der Torenmuren met de tusschen platte muurverzwaringen of lisenen gespannen enkele en gekruiste rondboog- friezen en over de twee bovenste geledingen keperfriezen, doet ons zien, dat de Toren niet later dan het begin van de 12de eeuw is gebouwd.

De Toren is oud, ouder dan de St. Martinuskerk van Doesburg, de St. Catharinakerk van Doetinchem, dan de St. Eusebiuskerk van Arnhem en de St. Lebu- inuskerk van Deventer, ja, ouder dan de Dom van Utrecht.

En geen wonder, dat zich sedert langen tijd de gebreken van den ouderdom begonnen te vertoonen. De fundamenten waren hecht en konden de stormen der eeuwen doorstaan, maar, de gewelven waren naar om- laag gevallen, de balken, waaraan de klokken hingen en de spanten van de spits waren verteerd, honderden tufsteenen in de muren waren weggevallen en door bak- steenen vervangen, de klankborden waren vermolmd en tot stof vergaan, de sloffen en de kniepooten van de spits waren van houtworm aangevreten, en de koppen der spijkers, waaraan eenmaal de leien bevestigd werden, waren door roest vergaan, zoodat bij iederen storm vele leien naar beneden kwamen vallen. De koningsstijl en de makelaar waarop het kruis rust, waren vervallen en pijnappel en haan hadden hun glans verloren.

De Toren was een ruïne geworden.

De kerkvoogden zaten met het geval verlegen. Toen de Christelijke kerk nog een eenheid was, toen zij was de Una Sancta, de eene heilige Christelijke kerk, waren de middelen aanwezig om dergelijke monumentale gebouwen te onderhouden, doch nu de Christelijke kerk in talloze groepen is uiteen gevallen, zijn de Christelijke Gemeenten, die bestaan, niet meer in staat dergelijke gebouwen in stand te houden. Er werd hulp gezocht. Er werd overleg gepleegd met het Rijksbureau van Monumentenzorg, met de Regeering, met den Commissaris van H.M. de Koningin in de Provincie Gelderland, met den Burgemeester te dezer plaatse. De handen werden ineens geslagen en het besluit werd genomen over te gaan tot het werk der restauratie en daarvoor de middelen bijeen te brengen. Eerst was het plan zich tevreden te stellen met een gedeeltelijk herstel en het gebouw voor verder verval te bewaren, maar dit plan kon de deskundigen op den duur niet bevredigen en er werd besloten tot algeheele restauratie over te gaan. Het besluit werd reeds een paar jaar geleden genomen. 3 Januari is men aan den arbeid gegaan en thans heden. 2 September. mogen • wij den dag beleven, waarop het werk is volbracht en waarop wij den gerestaureerden Toren in oogenschouw mogen nemen.

De Toren is gerestaureerd.

Ongeveer 25 vrachten baksteen en zijn verwijderd en overal zijn nieuwe tufsteen aangebracht. De Toren heeft zijn oorspronkelijk gewaad na eeuwen teruggekregen. De ornamentering is in ongerepte schoonheid weer voor den dag gekomen. De penanten, die plaats hadden moeten maken voor een gedenktafel met inscriptie, zijn weer hersteld. De mooie sierlijke pilasters, die vroeger achter de klankborden verborgen waren, zijn weer in hun harmonische lijnen voor den dag gekomen. De gewelven zijn weer in oude schoonheid teruggekomen. De geheele spits is vernieuwd, beborderd en met nieuwe leien bedekt en het haantje op den Toren glanst van nieuwe glorie. Een kéostbaar cultuurmonument is nu weer voor eeuwen, naar wij hopen, bewaard gebleven. Het is een mooi oogenblik, dat wij mogen doormaken.

Doch waarom zijn wij hier in het heiligdom en waarom aan dit alles religieuze beteekenis gegeven? Er zijn zoo-

vele Torens gerestaureerd en men heeft er niet aan gedacht, daar een godsdienstige wijding aan te geven. Men heeft oude Torens hersteld van Burchten en Kasteelen. Vuurtorens en Watertorens. en men heeft feest gevierd en het heugelijke feit herdacht, doch men had geen behoefte daar een dieperen zin in te leggen. Doch. waarom hebben wij daar wel behoefte aan? Waarom zijn wij hier wel op deze gewijde plaats bijeen? Waarom? Omdat onze Toren een klokketoren is en een stem heeft. die spreekt tot het gemoed. We hebben prachtige klokken in onzen Toren. De ééne is van 1637 en zegt, Eirdoor de .Q.ejatic~ghoteais en de ander is van 1646. en verklaart, dat hij e hozen is door Hendrik ter Horst van Davenria, Deze klok en hebben geluid bij alle mogelijke omstandigheden des levens, bij brand en overstroming. bij oorlog en bij vrede, en lederen dag geeft de klok het uur aan, waarop de zon haar hoogtepunt heeft bereikt. Die klokken hebben de eeuwen door de menschen opgeroepen naar het heiligdom, om te luisteren naar de verkondiging van het Evangelie. Men is hier gekomen voor een gewone godsdienstoefening, in een feestelijke stemming als een bruidspaar behoefte had Gods zegen te vragen, in een stemming van droefheid en rouw, als men een dierbare doode had te betreuren en die klokkenzang is samengeweven met het leven der bevolking.

Men houdt van den Toren vooral omdat hij een Klokketoren is.

En daarom zijn wij als gemeente blijde, dat de Toren gerestaureerd is geworden. Was het tiet gebeurd, dan zouden de klokken eerlang hebben moeten zwijgen. De balken waaraan zij hingen waren reeds zoo vermolmd, dat het een wonder is, dat zij niet zijn gevallen. Thans is alles hersteld en nog eeuwen lang zullen de klokken weer hun dienst kunnen doen en een stem uit het rijk der eeuwigheid laten hooren. Als wij de klokken hooren luiden dan zullen wij telkens weer mogen denken aan het woord, waarmede deze dienst is aangevangen: „Een stem zegt: Roept, en hij zegt: Wat zal ik roepen? Alle vleesch is als gras en al zijn heerlijkheid als een bloem des velds. Het gras verdort, de bloem valt af maar het Woord van onzen God blijft tot In der eeuwigheid."

Het is daarom dat wij hier zijn. Wij willen God danken, dat deze arbeid volbracht is.

We zijn blijde, dat wij dezen Toren hebben, dat deze Toren weer voor lange tijden bewaard is en dat wij onze klokken zullen mogen blijven luiden. Zooals Napo- kon, staande aan den voet der Pyramiden, tot zijn leger zeide: „4000 jaren zien van den top dezer Pyramiden op u neder“, zoo zeggen wij: 1000 jaren zien van de spits van dezen Toren op ons neder, die hier wonen.“ 1000 jaren lang hebben de menschen de stem van dezen Toren vernomen. 1000 jaren lang is men naar deze plaats opgegaan om een woord van troost en stichting te vernemen. 1000 jaar lang heeft men zich in de schaduw van dezen Toren laten begraven. Vele geslachten rusten in de nabijheid van dit gebouw. Het is een Toren, die de liefde door dit alles heeft van de bevolking. We zijn dankbaar, dat wij dezen Toren bezitten. We zijn dankbaar dat deze Toren geheel hersteld is en voor lange tijden kan bewaard blijven. We zijn dankbaar dat de Burgerlijke Gemeente den Toren voor de toekomst wil overnemen en wil onderhouden. We zijn dankbaar dat Hooger Macht dit alles zoo heeft geleid.

“Soli Deo Gloria... „Aan God alleen zij *de eer.*”

Toespraken tot aanwezige personen en groepen.

M.H. Wij hebben God hooren danken en wij zelve hebben God gedankt voor den schoonen dag, die ons bereid is.

En,— dat is geen vorm geweest. Het is geweest een behoefte des harten. Wij gelooven in God. Wij kunnen ons de wereld niet denken zonder God. Wij gelooven, dat alles, zoowel het goede als het kwade, *staat* onder Gods leiding en zoo ook het geluk van dezen dag. We hebben dan ook God daarvoor gedankt. Doch, — God doet de dingen nooit onmiddellijk. Hij laat alles geschieden naar de orde, die hij eenmaal heeft gemaakt, en hij laat veel doen door zijn schepselen. Hij heeft zooals daar geschreven staat alles in onze macht gesteld. Hij laat ons heerschen over de werken van zijn handen.

Zoo heeft God ons dezen dag bereid door middel van

mensen, die sympathie gevoelden voor het plan, dat hier was ontworpen. Wij hebben ook behoefte deze mensen met een enkel woord te danken.

Wij danken:

H.M. de Koningin.

H.M. de Koningin heeft ons onmiddellijk met een gift verblijd en nog dezer dagen Haar belangstelling laten mededeelen door haren particulieren Secretaris, nu het werk voltooid is.

H.K.H. Prinses Juliana.

Ook Prinses Juliana is zoo vriendelijk geweest, een bewijs van belangstelling te geven. Ook Zij heeft deze zaak met een mooie bijdrage willen steunen.

Het Eere-Comité.

Mannen en Vrouwen van grooten invloed in deze streek, de Commissaris van H.M. de Koningin van de Prov. Gelderland in de eerste plaats, hebben hun naam aan deze onderneming willen verbinden. Wij danken hen allen voor deze bereidwilligheid en hun gaven. Het is jammer, dat Baron van Heemstra door een oog-ziekte verhinderd is deze plechtigheid bij te wonen. Wij hopen van harte, dat hij geheel zal herstellen. Wij gedenken ook drie leden van het Eere-Comité, die ons ontvallen zijn, Jhr. Mr. L. A. van Schuylenburgh, R. J. C. Baron van Pallandt en Douairière M. C. Baronesse van Haersolte, geb. Baronesse van Heeckeren van Enghuizen, die met zooveel sympathie den arbeid gevolgd hebben, die hier gedaan werd.

De Regeering.

Wij danken de Regeering voor haar hooggewaardeerde medewerking. Prof. Dr. J. R. Slotemaker de Bruïne heeft al de medewerking verleend, die men van hem kon verwachten. Wij zijn dankbaar, dat de tegenwoordige Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen zich heeft willen laten vertegenwoordigen door zijn Referendaris, den Heer H. A. Kuipers. Wij zijn verheugd hem in ons midden te zien.

De Provinciale Staten.

Wij danken ook de Provinciale Staten voor hun medewerking en den geldelijken steun, dien wij mochten ontvangen. En de H.H. Gedeputeerden voor de belangstelling, die wij van hun zijde mochten ondervinden.

Het dagelijksch Bestuur van de Gemeente Hummelo en Keppel.

Wij zijn het dagelijksch Bestuur en den Raad van Hummel() en Keppel dankbaar voor de medewerking van hun zijde ondervonden. Voor den fnantieelen steun en voor het besluit den Toren op voorstel van de kerkvoogdij te willen overnemen. De Gemeenschap kan zulk een monumentaal gebouw beter onderhouden dan een kleine kerkelijke Gemeente. Wij danken in het bijzonder den Burgemeester, den Heer J. I. Cordes, die deze zaak met al zijn invloed heeft bevorderd. Wij hopen, dat deze Toren nog eeuwen lang een sieraad van deze plaats zal zijn en een een traditie vertegenwoordigen, die ons heilig is.

De Directie van het Rijksbureau voor Monumentenzorg.

Wij danken in het bijzonder de Commissie en de Directie van het Rijksbureau voor Monumentenzorg voor hun groote belangstelling en voortreffelijke adviezen. We wisten reeds sinds lang, wat Monumentenzorg voor Nederland doet en hoevele merkwaardige Monumenten door deze stichting voor ondergang bewaard zijn gebleven, maar we zijn dankbaar in eigen gemeente er het bewijs van gezien te hebben. Prof. Ir. van der Steur, Dr. J. Kalf en Jhr. Dr. van Nispen tot Sevenaer, zij hebben gedaan wat zij konden en hebben recht op onze dankbaarheid. We zijn blijde een enkele hunner in ons midden te zien.

De Uitvoerders van het werk.

Een zaak met adviezen steunen is mooi, maar het is zwaar werk met de uitvoering belast te worden. De man, die in deze den voornaamsten arbeid heeft verricht, is zeker de Heer H. Onnes, de architect van Monumentenzorg. Hij heeft de teekening en begroting gemaakt

en tallooze goede wenken gegeven. Hoeveel reizen heeft hij naar Drempt gemaakt sedert 1935, toen de eerste plannen ontworpen werden en hoeveel brieven heeft hij geschreven! — We zullen nooit vergeten, wat hij voor ons heeft gedaan.

Andere medewerkers.

We hebben ook nog anderen te danken.— ook den Heer N. de Wolf, architect te Doesburg. Hij heeft dagelijksch toezicht gehad op het werk der restauratie, en menige opmerking gemaakt. die dit werk is ten goede gekomen. Wij danken hem voor zijn tegenwoordigheid aan deze plaats.

De aannemers van het Werk.

Er moet een bijzonder woord gewijd worden aan het werk, dat door H.H. Aannemers, de H H. I. en A. B. Woudenberg van Utrecht is gedaan. De naam Woudenberg heeft een grooten naam in ons vaderland gekregen, waar deze naam verbonden is aan de restauratie van den Dom van Utrecht,— en van zoovele andere kerken meer. Zij zijn aannemers, die vóór alles goed werk willen leveren. Ik dank hen hartelijk voor alles wat zij gedaan hebben.

De arbeiders.

Ook de vele arbeiders mogen niet vergeten worden. Er zijn er sedert 3 Jan. den dag toen het werk begon, heel wat geweest: opperlieden, timmerlieden, metselaars, leidekkers, loodgieters, en dan de opzichters de H. H. Florie en Miiger. Zij hebben allen gewerkt bij snerpande koude en bij brandende zonneghitte. Zij hebben weer op nieuw doen zien, hoe wij allen noodig zijn in de maatschappij. Er kan er niet één gemist worden. Wij danken hen voor hun samenwerking, die tot een schoon resultaat heeft geleid. We zijn dankbaar hen in 't openbaar dank te kunnen brengen. Ik wil in 't bijzonder nog de namen noemen van den Heer van Oordt en Vermeulen. die hun acrobatische toeren uithaalden hoog in de lucht en zoo rustig zaten op het kruis van den Toren als wij op onzen leuningstoel. Ik ben maar blij dat er geen ongelukken gebeurd zijn! Ook den Heer van Bergen van Mid-

wolda met zijn arbeiders wil ik, gedenken, die de reuze- zware klokken een nieuwen stoel gegeven hebben en het uurwerk op slag gebracht.

Nog andere colleges.

Ik heb behoefte ook de Colleges te danken, die geestelijken steun verleend hebben, als: Het Prov. Kerkbestuur, het Classicaal Bestuur, het college van Toezicht, onzen Kerkeraad en de Kerkvoogdij. Al deze colleges hebben welwillend medegewerkt en door eendrachtige samenwerking is deze arbeid tot stand gekomen. Het College van Toezicht en de Kerk voogdij hebben het niet bij sympathie betuiging gelaten, doch ook daadwerkelijke hulp geschonken. Het is mij een behoefte beide colleges nog nadrukkelijk te danken voor de groote offers, die zij hebben willen brengen. Ook de Kerkeraad maakte het mogelijk de kerk te versieren en aan de belangstellenden een gastvrije ontvangst te bereiden. Ik dank hen allen zeer.

De Balye van Utrecht.

Het is mij een eer ook een woord te mogen wijden aan den steun ontvangen, van de Ridderlijke Deutsche Orde, de Balye van Utrecht. De Commissaris van H.M. de Koningin maakte mij er opmerkzaam op, dat onze Kerk en Toren eens in de M.E. in het bezit was geweest van de z.g. Deutsche orde, waarvan de goederen voor een deel nog geadministreerd worden door de Balye van Utrecht. Ik heb de zaak onderzocht en ben van den Archivaris, den Heer van Hinsbergen, allerlei merkwaardige dingen te weten gekomen. De Kerk en Toren hoorde eens in de 11 de of 12de eeuw, aan een Ridder van Oye, daarna aan een Ridder Vrederic van der Eze, verwant aan de van Heeckerens, daarna aan Ridder Wolter van Keppel. Zij hadden het z.g. collatierecht. In het jaar 1329 nu heeft de Heer van Keppel de Kerk en Toren overgedragen aan den Landcommandeur van de Deutsche orde en deze heeft het collatierecht gehad tot het jaar 1618. Daarna raakt men het spoor in de historie bijster, maar 300 jaar lang is Kerk en Toren in het bezit geweest van de Deutsche orde. Op grond van deze oude relatie heeft de Balye van Utrecht mij met een vorstelijke gift verblijd. Ik heb behoefte daarvoor in het openbaar mijn dank te betuigen.

De donateurs.

Het zij mij vergund ook een enkel woord te wijden aan allen, die iets of veel bijgedragen hebben voor dit werk van restauratie. Het is ongeloofelijk zooveel medewerking als ik heb mogen ondervinden. Er schijnt van dezen Toren een magische invloed uit te zijn gegaan. Het geld vloeide toe. Zelfs de armsten hier in deze plaats hebben nog een offer gebracht en men is blij, dat de Toren nu blijft en dat de klok weer luidt. Er is maar één aanmerking: dat er niet meer wijzerplaten zijn, zoodat men overal den tijd kan controleeren. Dat bezwaar is er. Maar,— wie weet of we niet eens een zelfde geluk zullen hebben als Doesburg en ook eens 4 wijzerplaten ten geschenke krijgen, die zelfs licht geven in de duisternis. Er moet iets te wenschen overblijven.

Hen, die artistieke medewerking hebben willen verleenen.

Tenslotte een woord van dank tot hen, die hun kunst ten beste hebben willen geven. Mevrouw Maartje Offers, de beroemde zangeres, die wij allen door de Radio kennen, heeft onze gevoelens willen vertolken. De Heeren Moosdorff en IJska, hebben door hun spel wijding aan dit uur willen geven. We stellen deze medewerking op hoogen prijs.

Anderen, die voor dezen arbeid en voor dit uur iets gedaan hebben.

Zij die indertijd in deze gemeente gecollecteerd hebben, zij die de kerk versierd hebben, zij die aan de voorbereidende maatregelen deel genomen hebben, zij die plaatsen hebben aangewezen of op eenige andere wijze zich vandaag verdienstelijk maken, zij allen zij worden gedankt.

Mevrouw E. J. E. Huisman-Hartsen.

En dan tenslotte wil ik mijn vrouw niet vergeten, die de moeilijke taak .op zich heeft genomen de penaingmeesteresse te zijn van „Het Torenfonds". De Doesburgsche Courant noemde haar de ziel van den arbeid der restauratie en hij, die dit heeft geschreven, heeft

gelijk. Alleen door *de* medewerking en bezieling van mijn vrouw heb ik dit werk vijf jaren lang kunnen volhouden. Ik dank haar uit den grond van mijn hart.

En,— nu het laatste woord.

De Toren is gerestaureerd, doch deze restauratie heeft des te meer doen uitkomen in welk een staat van verval de kerk verkeert. De vuile bepleisterde muren steken af tegen de prachtige tufsteen van den Toren. De pinakels zijn bijna allen geschonden. De zoldering is geen gewelf, maar een plafond van stuc en telkens kunnen er gedeelten van naar beneden vallen. De dakspanten zijn totaal verteerd. Monumentenzorg spreekt van een doodsch gebouw.

En,— toch dat behoeft het niet te zijn. Er is een merkwaardig vondst gedaan. De ideale kerk, de middeleeuwsche kerk met koor, is in de muren van deze kerk teruggevonden.

De Regeering heeft reeds een som uitgetrokken, om na te gaan op welke wijze deze oude kerk zou kunnen gerestaureerd worden.

Komt het eenmaal zoover, dan hoop ik dat deze arbeid evenveel sympathie zal ondervinden als de restauratie van den Toren. De kerk is gewijd aan St. George, den ridder, die den draak der zonde doodt. Laten we het heiligdom hoog houden en laten wij ridders zijn in den dienst van Christus, en hier in deze plaats blijven strijden tegen al wat slecht is en tegen den geest van Christus ingaat.

Dat geve ons de Almachtige, die ons aller leven regeert, die ons in Christus het Evangelie heeft gegeven, waarnaar wij allen hebben te luisteren. Hem zij de lof, de eer en de dankbaarheid in eeuwigheid)